

канстатаваць новы ўздым беларускай прозы, якая годна асэнсоўвае гістарычны лёс свайго народа і стварае пераканальныя нацыянальныя характары.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Гніламёдаў, У. Пасля вайны: раман / У. Гніламёдаў // Польшча. – 2014. – № 11. – С. 3–47.
2. Гніламёдаў, У. Уліс трапіць у Расію / У. Гніламёдаў // Літ. і мастацтва. – 2007. – 19 кастр. – С. 4.
3. Навасельцава, Г. В. Жанр рамана ў беларускай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя: манагр. / Г. В. Навасельцава. – Віцебск: ВДУ імя П. М. Машэрава, 2020. – 268 с.
4. Уладзімір Гніламёдаў: “Заставацца сабой...” / уклад. М. Мікуліч. – Мінск: Четырэ чверці, 2012. – 574 с.
5. Шаладонаў, І. Саборны прынцып жыцця і змагання народа ў рамане “Вайна” Уладзіміра Гніламёдава / І. Шаладонаў // Роднае слова. – 2016. – № 7. – С. 14–15.

УДК 821.161.3:82-1

ЭКАЛАГІЧНЫ ІМПЕРАТЫЎ У БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ КАНЦА ХХ СТАГОДДЗЯ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ МАКСІМА ТАНКА І АНАТОЛЯ СЫСА)

Н. А. Сякацкая

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
sekatskaya.nata@mail.ru*

Аўтар адзначае, што прыродаахоўная праблематыка стала адной з галоўных у паэзіі канца ХХ ст., вылучае рысы экалагічнага мыслення ў творчасці Максіма Танка і Анатоля Сыса. Аналізуюцца вершы Максіма Танка ў абарону ландшафту, яго творы пра Чарнобыль, у якіх выяўляецца драматызм паэтычнага светаразумеўня. Асабліва яркая экалагічны імператыў выявіўся ў кнізе А. Сыса “Пан Лес”, у якой паэт міфалагізуе прыроду, паказвае яе як духоўны выток жыцця, непаўторна-самабытны свет, выступае з выразнай экалагічнай пазіцыі.

Ключавыя словы: прырода; навакольны свет; экалогія; экалагічны імператыў; экалагічная тэма; паэзія; мысленне; творчасць; верш.

ENVIRONMENTAL IMPERATIVE IN BELARUSIAN POETRY OF THE LATE 20TH CENTURY (A CASE STUDY OF MAXIM TANK AND ANATOL SYS' WORKS)

N. A. Syakatskaya

*Belarusian State University
Minsk, the Republic of Belarus
sekatskaya.nata@mail.ru*

The author notes that environmental safety has become one of the main issues in the poetry of the late twentieth century, emphasizes the features of ecological thinking in the works of Maxim Tank and Anatoly Sys. Maxim Tank's poems in defense of the landscape, his works about Chernobyl, which reveal the dramatic nature of the poetic mindset,

are analyzed. The environmental imperative is especially evident in A. Sys's book "Pan Les", in which the poet mythologizes nature, portrays it as a spiritual source of life, a unique and authentic world and eloquently speaks from the environmental perspective.

Key words: nature; environment; ecology; environmental imperative; environmental theme; poetry; thinking; work; poem.

Паэзія – частка літаратуры, якая падае інфармацыю (кагнітыўную, эмацыянальную, эстэтычную) з мэтай уздзеяння і ўплыву на пачуцці і свядомасць чытача. Праз вершы паэты актуалізуюць надзвычай важныя маральна-этычныя пытанні жыцця, уздымаюць значныя праблемы свайго часу і грамадства, усведамляюць неабходнасць іх вырашэння. Адна з такіх праблем – экалагічная, якая звязана з маральнымі адносінамі чалавека да прыроды, грунтуецца на ўсведамленні прыроды як нацыянальнай і агульначалавечай каштоўнасці. Мастацкія ўзоры паэзіі з ярка выражэным экалагічным імператывам стварылі такія мастакі слова, як Максім Танк, Анатоль Сяс.

Для светапогляду Максіма Танка характэрны прыродацэнтрызм, экацэнтрычнае мысленне – гэта значыць усведамленне каштоўнасці навакольнага асяроддзя як унікальнай біясістэмы, значнасці і прыярытэту прыроды, яе права на аўтаномнае існаванне, некранутасць, неўмяшанне ў яе сваёй гаспадарчай дзейнасцю чалавека. Экалагічная праблематыка займае ў паэзіі Максіма Танка канца ХХ ст. прыкметнае месца. Прырода і чалавек у яго паэтычным свеце знаходзяцца ў непарыўнай узаемасувязі. Адмоўны, шкодны ўплыў людзей на навакольнае асяроддзе не мог не выклікаць эмацыянальнай рэакцыі такіх паэтаў, як Максім Танк і Анатоль Сяс. Іх творы экалагічнай накіраванасці застаюцца актуальнымі і ў наш час.

Калі чалавецтва вітала навукова-тэхнічныя змены, Максім Танк добра разумеў, што «касмічная эра прыбаўляе чалавеку зямных клопатаў, глабальных праблем» [3, с. 100]. Паэт глядзеў далёка наперад, імкнуўся давесці да чытача думку пра тое, што развіццё павінна быць прадуманым, узважаным і не прыносіць шкоды ландшафту, навакольнай прыродзе. Спажывецкія адносіны людзей да прыроды садзейнічаюць знішчэнню таго, што стваралася вякамі.

Не адзін год патрэбен, не адно дзесяцігоддзе патрэбна, каб вырасла магутнае дрэва, каб стромка ўзняўся падлесак і зашумеў вячысты лес. Максім Танк выступаў з выразнай экалагічнай пазіцыі ў абарону зялёнага свету прыроды. З сумам паэт назіраў вынікі падсочкі сосен, бедаваў, што ад яе гінуць дрэвы, а звяры і птушкі вымушаны мяняць месца жыхарства («Падсочаны бор») [7, с. 281]. Не прымаў паэт масавага высякання лясоў, дзе «мотапілы з сякерамі гучна такуюць» («І як тут не наракаць») [7, с. 20]. З карцінай, якую можна назіраць пасля бою, параўноўвае паэт лясную дзялянку: «Хто гэтых волатаў адужаў?» («На раскарчованай дзялянцы») [6, с. 258].

Мудрая народная парада «сем разоў адмерай...» перастала выкарыстоўвацца, яе не прытрымліваюцца, таму робяцца неабдуманія дзеянні і ўчынкі, што запускаяць знішчальныя працэсы:

О, колькі пахавалі
І крыніц і рэк
Пад чорным саванам
Тарфянікаў перагарэлых! [7, с. 73].
(«Сем раз адмер...»)

Гэта трывога ідзе з самых глыбіняў чалавечай душы. Адносіны людзей да прыроды, яе разбурэнне, знішчэнне ўспрымаюцца і паказаны паэтам як сапраўдная катастрофа, экалагічная трагедыя.

Максім Танк непакоіўся пра наступствы меліярацыі, якая змяняе ландшафт. Пратэст супраць асушэння балот перадаецца праз скаргу бусла, які наракае, што на асушаных паселішчах няма «ніводнай жабы» («Сёння ўбачыў на рынку») [6, с. 266].

Максіма Танка абуралі безразважныя антыэкалагічныя паводзіны сучаснікаў. У вершы «Пасля турысцкага сезона» ён выказвае заклапочанасць: ці зможа планета, якая перажыла розныя катаклізмы і ваенныя навалы, перажыць «Набегі знішчальныя // Ордаў дваццатага веку – // Турыстаў» [5, с. 192]. У вадаёмы трапляе рознае смецце. Замест рыбы «яе копіі, малюнкi на кансервавых бляшанках, на рэкламных этыкетках» («Нерастуе ў рэчцы рыба...»)

[5, с. 46]. Лірычны герой верша «Роздум перад палётам» выказвае згадку, нават упэўненасць у тым, што калі турысты трапяць на іншую планету, то і там яны пакінуць «бязглуздыя аўтографы» і «засмеяць бутэлькамі пустымі ды акуркамі» [5, с. 238]. З жалем і нясцерпным болем паэт гаворыць, што мы «не ўмеем хадзіць па зямлі», «яе здратавалі, вытапталі, пакалечылі»: «А яшчэ збіраемся // Такія ж сляды // Пакінуць // І на іншых планетах» («Экалогія») [7, с. 19]. Паэт уздымае праблему маральных паводзін чалавека ў агульнапланетным, касмічна-сусветным маштабе. Падобныя творы можна аднесці да экалагічнай паэзіі ці экалітаратуры [гл.: 2].

У вершы «Залаты медаль» паэт выказвае думкі пра абсурднасць сітуацыі: стварылі «Чырвоную кнігу», што сведчыць нібыта пра перадавую культуру, і за тое атрымалі «Залаты медаль» на міжнароднай выставе. Але ж гэтаму папярэднічаў працэс шматгадовага знішчэння! Чалавек у паэзіі Максіма Танка – супярэчлівы вобраз сына зямлі і ў той жа час «пякельнага прышэльца» («Шмат ты дзяцей узгадавала...») [6, с. 179]. Па словах Максіма Танка, пра тое, што мы жывём у цэнтры Еўропы, можна здагадацца па «сметніках збанкрутаваных ідэй... і адыходаў радыеактыўных...» («Цэнтр Еўропы») [7, с. 293].

У вершы «У кнізе наведвальнікаў музея» з сарказмам паведамляецца, што адзін песіміст напісаў пра неабходнасць размясціць у музеі хоць адну жменьку «натуральнай зямлі», «пакуль не ўсю атруцілі планету хімікаліямі» [5, с. 204]. І сапраўды, навакольнае асяроддзе забруджваецца як асобнымі людзьмі, так і прадпрыемствамі, з кожным годам павялічваецца колькасць машын на дарогах, у выніку чаго ў паветра трапляе вялікая колькасць шкодных рэчываў.

У 1981 годзе Максім Танк напісаў верш «На хірасімскім маўзалеі», у якім выявілася прадчуванне новай экалагічнай катастрофы. Лірычны герой задае пытанне камяням, якія «крычаць хрыпла ад болю і запэўніваюць, што «гэта больш не паўторыцца»: «– Камяні, а вы ўпэўнены ў гэтым?...» [6, с. 224]. Катастрофа здарылася – 26 красавіка 1986 года. З асаблівай трагедыйнасцю намалювана карціна пахавання «забітай Чарнобылем Зямлі» ў вершы «Просьба аб дараванні». Паэт, адчуваючы сыноўнюю віну, просіць за ўсіх прабачэння: «Даруй нам, грэшным // І неразумным, // Маці!» [7, с. 151]. З трагізмам апавядае паэт пра асірацелую тэрыторыю, з якой перасялілі людзей пасля чарнобыльскай аварыі, тут «усё ў душы ледзянее» («3 новага апакаліпсіса») [7, с. 284].

Усё зямное ў паэзіі Максіма Танка набывае вялікі сэнс, духоўныя каштоўнасці выходзяць на першы план. У вершы «Зямное прыцягненне» аўтар сцвярджае, што, «адлятаючы ў космас» [5, с. 79], неабходна закон зямнога прыцягнення дапоўніць прыцягненнем вярбы, шуму дажджу, паху свежага хлеба, цяпла рук сяброўскіх, святла роднай хаты.

У вершы «Лячу Млечным Шляхам...» паэт прыцягвае ўвагу чытачоў да праблем, звязаных з адносінамі людзей да прыроды, але, усведамляючы іх, надае гэтым праблемам чалавечае вымярэнне і асаблівую касмічную значнасць: Зямля «плача», скардзіцца «на свайго сына – чалавека» [6, с. 108]. Гэты плач аўтар нібыта чуе ў сне, але тут гучыць крык душы неабякавага чалавека, які прадбачыць экалагічныя праблемы планеты, а яна самая важная ва ўсёй Галактыцы. А колцы Сатурна паэт параўноўвае з выратавальнымі кругамі, якія нехта кінуў у Сусвеце («У планетарыі») [6, с. 151]. Як можна пераканацца, экалагізм у паэтычным свеце Максіма Танка з'яўляецца не толькі канкрэтна-лакальнай, нацыянальнай, але і глабальнай праблемай.

Такім чынам, значную частку твораў Максіма Танка можна аднесці да экалагічнай лірыкі ці паэзіі з яркай выяўленым экалагічным імператывам. Гэта ў першую чаргу вершы ў абарону ландшафту, на прыродаахоўную тэматыку, у якіх уздымаюцца праблемы меліярацыі, засмечвання тэрыторый, зберажэння жывёл і раслін, высечкі лясоў, радыяцыйнага забруджвання, існавання чалавека і чалавецтва, лёсу і будучыні Зямлі як агульнага дому. Прыродаахоўная праблематыка стала адным з важных ідэяўтваральных цэнтраў у паэтычным мысленні і творчасці Максіма Танка.

Экалагічная тэма прысутнічае ў паэзіі Анатоля Сыса. Ужо назва зборніка «Пан Лес» (1989) падкрэслівае духоўную сувязь аўтара з прыродай, яе міфапаэтычнае ўспрыманне. Паэт вяртаў чытача да свайго спрадвечнага, самабытна-беларускага, найперш да таго, што грунтуецца на духоўнай еднасці чалавека са сваім нацыянальным светам (вершы “Змяіны цар”, “Воўк”, “Неба” і інш.). Ён па сутнасці адраджаў традыцыю міфалагізму, запачаткаваную М. Багдановічам. У першароднасці народнага светаўяўлення А. Сысу бачылася нацыянальная існасць і паэзія высокага духу.

А. Сыс задумваўся пра пачаткі і асновы быцця, пра тое, што адбываецца з беларусамі. Ён быў заклапочаны тым, што не ў лепшы бок мяняецца навакольная рэчаіснасць:

празмерная цярплінасць і незадаволенасць перарастаюць у чэрствасць і абьяканасць, якія праяўляюцца як ва ўзаемаадносінах паміж людзьмі, так і ў адносінах чалавека да прыроды. А, самае галоўнае, ён востра адчуваў праблему захавання нацыянальнай ідэнтычнасці, таму выступаў за экалогію народнай душы, этнічнай самабытнасці беларусаў. У вершы «Маналог Язэпа Драздовіча» вобраз зубра – сімвал спрадвечнай магутнасці, былой высакароднасці. Ён – «яцвяжскае загубы сведка» [4, с. 167], яго рык гучыць, нібыта рэквіем, напамінаючы пра гістарычныя карані беларускага народа, яго вытокі і найлепшыя рысы, небяспеку іх страты.

У паэтычным мысленні А. Сыса экалагічны імператыў асабліва яскрава выяўляецца ў адносінах да прыроды. Яна, як лічыць паэт, святыня, якую неабходна ахоўваць, зберагаць для нашчадкаў, наступных пакаленняў. Прырода лечыць душу і падтрымлівае чалавека ў самых цяжкіх жыццёвых моманты. У вершы «Пан Лес» увасоблена думка пра тое, што лес – гэта храм, дзе можна чэрпаць сілы, адшукаць надзею і ачысціць грахоўную душу. У вершы «Суд птушак» паэт заклікае людзей павініцца, каб атрымаць дараванне за свае неабдуманых ўчынкі. На жаль, ёсць віна людзей, калі нават птушкі выклікаюць іх на суд. Чалавек умешваецца ў жыццё прыроды і наносіць шкоду наваколлю. Крыўдай і болем прасякнуты радкі верша «Штучная раса», дзе разам з тым гучыць з вуснаў паэта дакор: «Чалавек, як мог ты? Ты ж мой брат» [4, с. 147]. У вобразе агню паўстае стыхія, варожая прыродзе. Чалавек нішчыць прыгажосць, нявечыць жывое, і ўсё таму, што ён, кіруючыся да мэты, хоча дасягнуць яе любой цаной.

Абарона прыроды, на думку паэта, грамадзянская справа, маральная адказнасць асобы. А. Сус сцвярджаў, што паэт не павінен бесклапотна апяваць прыгажосць, «Калі ў айчыне загніваюць рэкі // І засыхаюць на вачох лясы» («Паэт») [4, с. 185]. Калі ёсць вострыя праблемы агульначалавечай значнасці, пра іх трэба гаварыць на поўны голас, не маўчаць, агучваюць сваю пазіцыю. А гэта роля адводзіцца перш за ўсё паэту.

За сваё нядоўгае жыццё Анатоль Сус стварыў нямала выдатных твораў, радкі якіх прасякнуты пакутлівай любоўю да роднай зямлі, імкненнем абудзіць народны дух і нацыянальную свядомасць. Паэт меркаваў, што чалавечымі ўчынкамі не павінен кіраваць эгаізм, карыслівасць, а міласэрнасць, разважлівасць, розум. У гэтым сэнсе ён выказаўся з пазіцыі хрысціянскага гуманізму.

Такім чынам, у паэзіі А. Сыса яскрава выяўлены рысы экалагічнага мыслення, якое характарызуецца ўсведамленнем прыроды як надзвычай важнай духоўнай каштоўнасці, непаўторна-самабытнага свету. Прыроду ён міфалагізаваў і разам з тым успрымаў як сферу, праз якую спрадвечу праяўляе сябе беларус, чалавечая душа, яе аўтэнтычнасць, сапраўдная існасць.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Арочка, М. М. Максім Танк: жыццё ў паэзіі / М. М. Арочка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984. – 272 с.
2. Васючэнка, П. В. Беларуская экалітаратура на фоне еўрапейскага літаратурнага працэсу / П. В. Васючэнка // Паэтыка літаратурных сувязей / У. В. Гніламедаў [і інш.]; навук. рэд. У. В. Гніламедаў, М. У. Мікуліч. – Мінск : Беларус. навука, 2017. – С. 317–363.
3. Калеснік, У. Максім Танк: нарыс жыцця і творчасці / У. Калеснік. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 189 с.
4. Сус, А. Лён: выбр. творы / А. Сус. – Мінск: Кнігазбор, 2006. – 436 с.
5. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. / М. Танк; НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; падрыхт. тэкстаў і камент. В. У. Карачун. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – Т. 4: Вершы (1964–1972). – 384 с.
6. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. / М. Танк; НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; падрыхт. тэкстаў і камент. В. У. Карачун, Т. У. Мархель. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – Т. 5: Вершы (1972–1982). – 448 с.
7. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. / М. Танк; НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; падрыхт. тэкстаў і камент. Т. У. Мархель. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – Т. 6: Вершы (1983–1995). – 454 с.